lexoshpejt

Mendja

«E dija që do të ndodhte»: paragjykimi i pas-ngjarjes

Eksperimentet e Baruch Fischhoff-it (1975), pse kujtesa jonë i rishkruan parashikimet e vjetra dhe si ta mbroni veten kur gjykoni vendimet e së shkuarës

2 nëntor 2026 / 5 min lexim

Ilustrim origjinal i redaksisë lexoshpejt. Nuk është fotografi ose objekt historik.

Kur dimë si përfundoi një histori, na duket se përfundimi ishte i pashmangshëm. Ky iluzion quhet **paragjykimi i pas-ngjarjes**, ose efekti «e dija që në fillim». Ai është një nga paragjykimet më të studiuara të mendjes.

Eksperimentet e Fischhoff-it

Në vitin 1975, psikologu Baruch Fischhoff u dha pjesëmarrësve një përshkrim të shkurtër të një konflikti historik të shekullit XIX mes britanikëve dhe gurkhave në Nepal. Disa lexuan tekstin pa përfundim. Të tjerëve iu tha se fitoi njëra palë. Pastaj të gjithë vlerësuan sa i mundshëm ishte secili përfundim.

Ata që e dinin përfundimin e vlerësuan atë si shumë më të mundshëm. Më interesante: kur iu kërkua të gjykonin «sikur të mos e dinin», nuk arritën ta bënin. Përfundimi ishte bërë pjesë e mënyrës si e kuptonin historinë.

Në një studim tjetër, Fischhoff dhe Ruth Beyth u kërkuan studentëve të parashikonin rezultatet e udhëtimeve të presidentit amerikan Richard Nixon në Kinë dhe në Bashkimin Sovjetik në vitin 1972. Pas udhëtimeve, studentët u kërkuan të kujtonin parashikimet e tyre. Shumë prej tyre i kujtuan parashikimet më afër asaj që kishte ndodhur vërtet.

> *Mendja nuk ruan vetëm atë që dimë. Ajo rishkruan në heshtje atë që mendonim se dinim.*

Pse ka rëndësi

Ky paragjykim ndikon në mënyrën si gjykojmë të tjerët. Një mjek, një gjyqtar ose një menaxher mund të duket i pakujdesshëm pas një dështimi, edhe nëse vendimi i tij ishte i arsyeshëm me informacionin që kishte atëherë. Gjithashtu, na bën të mësojmë më pak nga e kaluara: nëse gjithçka duket e qartë pas faktit, nuk e shohim sa e pasigurt ishte në të vërtetë.

Tri nivele

Neal Roese dhe Kathleen Vohs propozuan në vitin 2012 që paragjykimi i pas ngjarjes të ndahet në tri nivele. I pari është **shtrembërimi i kujtesës**: kujtojmë se kemi menduar diçka tjetër nga ç'menduam në të vërtetë. I dyti është **pashmangshmëria**: na duket se ngjarja nuk mund të shkonte ndryshe. I treti është **parashikueshmëria**: besojmë se ne vetë do ta kishim parashikuar. Sipas tyre, këto nivele kanë shkaqe pjesërisht të ndryshme dhe mund të ndikohen me teknika të ndryshme. Niveli i tretë është ai që na bën më të vetëbesuar.

Te mjekët

Në vitin 1981, Hal Arkes dhe kolegët u dhanë mjekëve përshkrimin e një rasti klinik dhe katër diagnoza të mundshme. Disa mjekë nuk morën informacion për diagnozën përfundimtare, të tjerëve iu tha se njëra prej tyre ishte e sakta. Mjekët që e dinin «përgjigjen» e vlerësuan atë diagnozë si shumë më të mundshme sesa ata që nuk e dinin.

Kjo ka rëndësi në konferencat mjekësore ku analizohen gabimet: kur e dimë rezultatin, na duket se mjeku duhej ta kishte parë qartë, edhe kur në atë moment pamja ishte e paqartë.

Në gjykatë

Paragjykimi ndikon edhe në vendimet ligjore. Në vitin 1996, Susan dhe Gary LaBine u dhanë pjesëmarrësve rastin e një terapisti që duhej të vendoste nëse një pacient ishte i rrezikshëm. Disa pjesëmarrës mësuan se pacienti më vonë kishte kryer një akt dhune, të tjerë se nuk kishte ndodhur asgjë. Ata që e dinin rezultatin e dhunshëm e gjykuan terapistin si shumë më neglizhent, edhe pse informacioni që kishte terapisti në kohën e vendimit ishte i njëjtë. Kjo është një sfidë e vërtetë për gjyqtarët dhe juritë.

Gjykimi sipas rezultatit

Një paragjykim i afërt quhet **paragjykimi i rezultatit**. Jonathan Baron dhe John Hershey treguan në vitin 1988 se njerëzit e vlerësojnë cilësinë e një vendimi sipas rezultatit të tij, edhe kur rezultati varej kryesisht nga fati. Një vendim i mirë mund të ketë rezultat të keq, dhe një vendim i keq rezultat të mirë. Kur i gjykojmë vendimet vetëm nga rezultati, mësojmë mësime të gabuara: shpërblejmë rrezikun e pamatur kur ka fat dhe ndëshkojmë maturinë kur nuk ka.

«Dështim i imagjinatës»

Pas sulmeve të 11 shtatorit 2001, Komisioni amerikan që i hetoi botoi në vitin 2004 një raport të gjatë. Ai përdori shprehjen «dështim i imagjinatës» për të përshkruar pse agjencitë nuk e kishin parashikuar këtë lloj sulmi. Por raporti u përpoq gjithashtu ta përshkruante situatën ashtu siç dukej para sulmeve, me sinjale të shumta dhe kontradiktore, dhe jo vetëm me njohurinë e mëvonshme. Kjo është një nga mënyrat më të mira për të zbutur paragjykimin: të rindërtosh se çfarë dinin njerëzit atëherë, jo se çfarë dimë ne sot.

Si ta zbutni

1. **Shkruajini parashikimet** para se të ndodhë diçka, me një vlerësim të përafërt: «60 për qind që do të fitojë». Më vonë, krahasoni.
2. **Kur gjykoni një vendim të së shkuarës,** pyesni: çfarë dinte personi atëherë, jo çfarë dimë ne tani.
3. **Imagjinoni përfundime të tjera.** Studimet tregojnë se të mendosh pse mund të kishte ndodhur ndryshe e zvogëlon paragjykimin.
4. **Dalloni vendimin nga rezultati.** Një vendim i mirë mund të ketë rezultat të keq,

dhe anasjelltas.

Paragjykimi i pas-ngjarjes nuk prek vetëm ekspertët. E bëjmë të gjithë kur themi për një mik «e dija që ai nuk ishte njeri i mirë» ose për një vendim familjar «duhej ta kishim parë që në fillim». Të jesh i ndershëm me veten do të thotë të pranosh se e ardhmja ishte e pasigurt, edhe kur tani na duket e qartë.

Burimet

Fischhoff, B. (1975). Hindsight foresight: The effect of outcome knowledge on judgment under uncertainty. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 1(3), 288–299. WorldCat

Fischhoff, B. & Beyth, R. (1975). "I knew it would happen": Remembered probabilities of once-future things. *Organizational Behavior and Human Performance*, 13(1), 1–16. WorldCat

Roese, N. J. & Vohs, K. D. (2012). Hindsight bias. *Perspectives on Psychological Science*, 7(5), 411–426. PubMed

Arkes, H. R., Wortmann, R. L., Saville, P. D. & Harkness, A. R. (1981). Hindsight bias among physicians weighing the likelihood of diagnoses. *Journal of Applied Psychology*, 66(2), 252–254. PubMed

LaBine, S. J. & LaBine, G. (1996). Determinations of negligence and the hindsight bias. *Law and Human Behavior*, 20(5), 501–516. WorldCat

Baron, J. & Hershey, J. C. (1988). Outcome bias in decision evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(4), 569–579. PubMed

National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States (2004). *The 9/11 Commission Report*. New York: W. W. Norton. WorldCat

Lexoje në internet: https://www.lexoshpejt.com/artikull/paragjykimi-i-pas-ngjarjes